

Отдельно автор рассматривает пути решения руководством товарищества проблемы обеспечения училища специалистами по работе со слепыми и формирования контингента учеников.

Рецензент канд. истор. наук, доцент Т. В. Тхоржевская

УДК 929 Сиявський: 94(477)“18”

О. О. Сиявська

ДО ОЦІНКИ ПОСТАТІ АНТОНА СІНЯВСЬКОГО ЯК ІСТОРИКА

Ім'я Антона Степановича Сиявського (1866-1951) відоме широкому загалу науковців як вченого значного діапазону — географа, історика, етнографа, талановитого педагога і громадського діяча. Першою і довгий час єдиною публікацією про вченого була стаття О. Оглоблина, надрукована у мюнхенській “Українській літературній газеті”. В останні роки спостерігається підвищення інтересу до вивчення життєвого шляху вченого, зокрема, найбільшою ґрунтовністю відзначаються розвідки біографів А. Сиявського Сергія Білоконя [1] та Віктора Заруби [2]. Доступнішою для сучасних дослідників стала і наукова спадщина А. Сиявського: у 1993 році за ініціативою і на кошти його доньки Ніни Сиявської окремою збіркою опубліковані вибрані твори вченого [3].

Аналізуючи літературу про А. Сиявського, відзначимо, що більшу увагу дослідники приділяють висвітленню біографії вченого та доробку у галузі географічних наук. Мета даної статті — показати становлення А. Сиявського як історика, розкрити його погляди на історичний розвиток українського народу.

Складним і тернистим був життєвий шлях А. Сиявського. На ниві української справи він працював у Києві, Одесі, Катеринославі, Криму, де поряд із ґрунтовною науковою та викладацькою діяльністю брав активну участь у громадському та політичному русі української інтелігенції. В добу національно-визвольних змагань А. Сиявський був директором департаменту середніх шкіл Міністерства народної освіти, у 20-х роках — науковим співробітником ВУАН. Викладацька діяльність А. Сиявського за радянських часів пов'язана з історією вищих навчальних закладів Далекого Сходу і Північного Кавказу, Ростовського університету, Кіровоградського педінституту, Чернівецького університету, Краснодарського педінституту. Найбільш вда-

ло невтомну працю вченого охарактеризував О. Оглоблин, який писав: “Це була не людина, а вогонь, рух, саме життя” [4].

В наукових колах А. Сиявський відомий як перший український економ-географ: наукову діяльність у цій галузі він розпочав, викладаючи географію в Комерційному училищі та Вищих курсах міністерства фінансів в Одесі та Новоросійському університеті, згодом викладацьку діяльність тісно пов'язував з розробкою методології економгеографії, визначені фундаментальних положень геополітики, історії економіко-географічної думки в Україні (внесок А. Сиявського у теоретичний та практичний розвиток української географії розкрито у дослідженні В. Руденко). Разом з тим серед доробку вченого певний відсоток складають праці з історії науки, історіографії, політології, мистецтвознавства, які не втратили свого значення і в наші дні.

Захоплення історією почалося під час навчання А. Сиявського у першій Київській гімназії (сам вчений пізніше виділяв вчителя історії Климента Турчаковського, хоча в цілому дуже критично відзивався про свої гімназійні роки) і вплинуло на рішення вступити на історико-філологічний факультет Університету св. Володимира у 1885 році. В університеті вчителями А. Сиявського були В. Іконников, І. Лучицький, П. Голубовський, але справжню любов до історії України молодому досліднику прищепив професор В. Б. Антонович. Як вважав О. Оглоблин, саме із “школи Антоновича” А. Сиявський виніс любов до української історії, археології, українського минулого: “Вогонь, запалений Антоновичем, горів у душі Сиявського ціле його довге життя” [5].

А. Сиявський багато в чому прагнув наслідувати В. Антоновича, який і в особистій науковій праці, і в процесі наукового керівництва студентами дотримувався комплексного підходу, сполучаючи етнографію, історію, археологію, антропологію, географію тощо. Спочатку А. Сиявський захопився етнографією, потім за порадою свого вчителя почав досліджувати більш глибокі корені українського народу. Під керівництвом В. Антоновича він пише дипломну працю “Древлянская земля. Историко-географический очерк”, котра входила в програму В. Антоновича по регіональному дослідженні України [6].

Історичні студії молодий науковець продовжив і після вимушеного від'їзду із Києва. Серед особистих документів вченого,

за даними дослідника С. Білоконя, збереглися документи і довідки, які свідчать, що в Новоросійському університеті А. Синявський, витримавши іспити за природниче відділення, пройшов скорочене випробування при історико-філологічному факультеті та прослухав курс юридичних наук [7]. Він, з одного боку, мав намір поглибити свою історичну освіту, з іншого — А. Синявський в університеті намагався знайти однодумців, слухав лекції, шукаючи відомостей про Україну. Але, за визначенням самого вченого, Одеський (Новоросійський) університет того часу був надто “благонамерений” і лише кілька професорів були причетні до визвольного руху. Серед них — “ліберальний професор з українськими симпатіями О.І. Маркевич, що охоче приймав у себе радикальну молодь. Тут “за чаєм” передавалися новини, що їх не можна було друкувати, закордонні відомості про працю різних організацій” [8]. Бував на таких зустрічах і А. Синявський, який високо цінував наукову та громадську діяльність О. Маркевича, називаючи його просвітителем народу: “Людина сильного і глибокого розуму, різнобічних знань і великої ерудиції, він був в Одесі за живу енциклопедію” [9]. Між А. Синявським та О. Маркевичем, який відстоював думку про необхідність поширення просвітницької діяльності серед широких верств населення, склалися товариські стосунки. Побічно про це дає підстави твердити той факт, що у науковій бібліотеці Одеського національного університету зберігається перша частина праці А. Синявського “История всемирной торговли” з дарчим написом професору О. Маркевичу.

Великого значення для становлення світогляду і громадської позиції А. Синявського мала його активна діяльність в Одеській громаді та співпраця у друкованому органі громадянців “По морю и суше”. В публікаціях на сторінках журналу А. Синявський проявив себе як історіограф: у 1895 році з’являються його статті на пошану 35-ліття учено-літературної і 25-ліття професорської діяльності В. Б. Антоновича, 25-літнього ювілею педагогічної та наукової праці О. І. Маркевича. Привертає увагу його стаття, присвячена пам’яті М. І. Костомарова, в якій А. Синявський наводив біографічні відомості та давав оцінку творчості відомого вченого. Відзначаючи його роль у формуванні народницького напрямку в українській історіографії, А. Синявський підкреслював: “Костомаров першим вказав на необхідність

вивчення внутрішнього життя народу і регіональної історії на противагу централістичної, і першим зрозумів значення етнографії для вивчення життя народу” [10].

Доля склалася так, що А. Синявський у подальшому захопився вивченням природничих наук, дослідженням історії економіки, студіями з географії, але інтерес до історії він зберіг на протязі всього життя. У 1901 році, наприклад, перебуваючи в Катеринославі (з Одеси його було вислано за громадсько-політичну діяльність), А. Синявський став ініціатором відкриття наукового товариства при Катеринославському гірничому інституті. Сам вчений увійшов до складу історичної секції товариства, брав участь в організації історико-краєзнавчої виставки, що лягла в основу Катеринославського краєзнавчого музею, читав популярні лекції з історії України [11]. В 1903 році А. Синявський став одним із активних співробітників Катеринославської архівної комісії та редактором її “Летописей”, був серед числа організаторів XIII Археологічного з’їзду.

В 1920-х роках, працюючи в структурі ВУАН, А. Синявський очолював Київський осередок Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства, був членом соціально-економічного відділу, історичної секції, історико-географічної та етнографічної комісії, працював у комісії районного дослідження Південної України та комісії зі складання українського історико-географічного словника.

Для оцінки А. Синявського як історика важливим є його відгук на працю Олександра Барвінського “Ілюстрована історія Руси від найдавніших до нинішніх часів після руських і чужих істориків” (видана 1890 року у Львові), що був надрукований у галицькому часописі “Зоря” в 1891 році № 11-12 [12]. У невеличкій за обсягом публікації А. Синявський порушив цілий спектр актуальних для української історіографії XIX ст. проблем, адже в рецензії він подав не тільки критичну оцінку твору О. Барвінського, але й навіть свої погляди на історичний розвиток українського народу.

Вперше увагу на публікацію звернув О. Оглоблин. 15 січня 1976 року він писав доньці історика Н. Синявській: “Я все сподівався, що ми з вами побачимося раніше, а тому не писав вам з приводу статті Катрана (себто Антона Степановича), яку ви мені надіслали. Це знаменитий твір, і дуже шкода, що він загубився в тому галицькому журналі. Аджеж А. С., по суті, дав

там (вперше!) таку концепцію історії України, яку щойно пізніше повторив М. С. Грушевський у своїх відомих творах. Публікація (нова) цієї статті (чи то у збірнику, чи то в якомусь науковому журналі) була б справжньою сенсацією” [13]. У 1993 році стаття А. Синявського була передрукована у збірнику “Антін Синявський. Вибрані праці”, що був виданий у Києві на кошти сім’ї вченого.

Рецензія А. Синявського розпочинається невеликим загальним оглядом української історичної науки. Звертаючи увагу на відсутність в історіографії повної історії України-Русі, внаслідок чого “більшість мусить дивитися на свою історію через польські та російські тенденційні шкла” і задовольнятися працями, які охоплюють тільки окремі частини української історії, вчений підкреслював важливість комплексного вивчення історії українського народу, “всіх його земель, України, Галичини, Буковини й Русі Угорської” та наводив своє розуміння сучасного для нього викладу історії України: “Вона (історія — С. О.) мусить відповідати сучасному зросту нашого національного самопізнання, розповідати нам про долю народу з нашого ж погляду” [14].

Високо оцінюючи працю О. Барвінського, А. Синявський подає своє бачення історії України. Зазначаючи, що “мотив соціальний мав велику силу в нашій історії навіть і тоді, коли здавалося б інтереси національності і віри мусили б займати перше місце: він виявив себе в головних моментах нашого життя і керував його політичним напрямком”. Вчений зазначав: “Українцям закидають, чи можуть і чи мають вони право писати свою “осібну” історію, літературу, етнографію і т. д., нібито навіть з наукового погляду немає “окремого” русько-українського типу... Але нема ліпшої одповіді на теорії, як реальні факти”. Життя України-Русі ще з давніх часів дає такі факти, які дозволяють говорити про самобутність і окремішність українського народу, “сума прикмет котрого забезпечує йому мати свій розвинений культурно голос в хорі європейських культур” [14, с. 37].

В історії українських земель А. Синявський виділяє п’ять етапів, визначаючи головним критерієм періодизації зміни у суспільно-політичному житті народу: “Намітити головні пункти, з котрих починається перевага суспільних елементів, нових громадських принципів, котрі беруть на цей час гору — се є розділити історію народу на періоди”.

На думку вченого, зміст першого етапу (в якому вчений виділяв три періоди) полягав у формуванні “русько-українського типу”. Організація його почалася в “докняжий період” на ґрунті племінно-земельних відносин, на які впливали відмінність звичаїв та устрою життя окремих східнослов’янських племен, продовжилася в період існування Київської Русі і завершилася за часів Галицько-Волинського князівства. Він підкреслював: “Історія київської землі була мало відома історикам, і от вони, найбільше російські, зразу кінчали на тому, що Київ зруйновано за часів Батия і центр “русского” життя перенісся на північ, до Володимира, а після до Москви. Ся тенденційна, не заснована на фактах, теорія закривала очі історикам побачити, що на півдні життя багате — культурне і політичне ніколи не переривалося, життя другого руського народу південного типу, хоч і переходило з Києва до Галича, і з Галича до Києва і Львова, що діється і до наших днів” [16]. Таким чином, А. Синявський фактично виступив проти твердження офіційної російської історіографії про те, що Київська Русь була першим центром Російської держави, яка пізніше злилася з Володимирсько-Суздальським князівством.

На відміну від О. Барвінського, А. Синявський заперечував існування єдиного литовсько-польського періоду в історії України, вважаючи цей час за два окремі етапи. Підставою для відокремлення він вважав той факт, що за литовських часів Русь-Україна, склавшись під Литвою в одне національне тіло, жила широким самостійним життям, а в часи польського панування (з 1569 року) у культурно-політичному житті перевагу беруть шляхетські елементи, які, придбавши собі політичну силу, переорганізують увесь устрій русько-українського життя по іншим соціальним і культурним ідеалам. “Се вже часи, з котрих починаються аномальності, коли національний розвій упадає в боротьбі, а разом з тим зростає народня опозиція”, — зазначав він.

“В литовському періоді увагу історика мусять зупинити: 1) зміни в русько-українському удільно-вічовому і земському життю під впливом феодално-воєнних державних тенденцій литовських князів, 2) взаємні відносини двох національностей: руської, котра своєю культурністю стояла вище і литовської... Зміст польського етапу русько-української історії складає зріст польсько-фільських елементів і їх господарювань, коли наше життя силою

приподоблювало до польсько-шляхетського, проти чого боронилася спершу його культурна частина, а після й цілий народ". Таким чином, А. Синявський найбільш важливими подіями цього періоду вважав початок козаччини і діяльність братств.

Історія України XVII-XVIII ст. об'єднана вченим в один етап та охарактеризована дуже коротко, оскільки, на його думку, "часи козаччини давно вже звертали на себе наукову увагу наших істориків, а через те вони розроблені найбільше". Неоднозначною є оцінка А. Синявського Національно-визвольної війни середини XVII ст. Він вважав, що "Велика народня революція під проводом Богдана, котра трохи Польщі не звалила", була визначним явищем в історії українського народу, але не дійшла реальних результатів через брак самосвідомості і політичного розвитку, що згодом привело до поділу українських земель.

Роздумуючи над причинами та наслідками Руїни, вчений підкреслював важливість географічного фактору в історії: "Великої ваги в історії нашого народу набуло географічне становище, через що українцям треба було тратити стільки енергії на боротьбу [...] проти шляхетсько-католицької Європи і дикої Азії. Се і було причиною, через що не виробилося у нас кріпкої культурної національної партії, котра могла б здержати од унії і підданства. Ми більше боронилися, ніж жили для себе" [14, с. 40].

Велику увагу А. Синявський приділив сучасному йому етапу історії України: "Новий рух до еманципації культурної та політично-соціальної — чи національне відродження Руси-України — котрий починається з загальноєвропейським розбудженням, треба рахувати яко зостанній мотив русько-українського життя". В іншому місці він зазначав: "З початком XIX ст. як і по інших словянських землях, народні рухи у нас злучаються вже з розбудженням національного почуття серед вищих верств і починається народне відродження, в котрому і увесь сенс нашої сучасної історії". Важливою запорукою успіху національного відродження А. Синявський вважав усвідомлення єдності українського народу по обидва боки кордону, "щоб почуття своє етнографічної та культурної єдності поміж ними все більшало, зростало і реалізовувалося в спільній культурно-політичній роботі" [14, с. 14].

Таким чином, А. Синявський у невеличкій за обсягом публікації звернувся до ключових проблем української історіографії:

періодизації історії України, визначення її критеріїв та основних чинників в історії українського народу. Його погляди, сформовані під впливом В. Антоновича, залишаються актуальними і для сучасних українознавчих досліджень.

Література

1. Білоконь С. І. Антін Синявський і його доба // Синявський А. Вибрані праці. — К., 1993. — С. 4-31.
2. Заруба В. Професор А. С. Синявський // Постаті. — Дніпропетровськ, 1993. — С. 180-225.
3. Синявський А. С. Вибрані праці. — К., 1993.
4. Оглоблин Александр. Памяти Антона Степановича Синявського // Руденко В. Професор Антін Синявський — подвижник української географії. — К., 1996. — С. 209-217.
5. Там само. — С. 212.
6. Заруба В. Професор А. С. Синявський // Постаті. — Дніпропетровськ, 1993. — С. 192.
7. Білоконь С. І. Антін Синявський і його доба // Синявський А. Вибрані праці. — К., 1993. — С. 15.
8. Синявський А. С. Дмитро Сигаревич // Вибрані праці. — К., 1993. — С. 112.
9. Синявський А. С. А. И. Маркевич — историк Новороссийского края // Вибрані праці. — К., 1993. — С. 72.
10. А. С. С-кий. Памяти Н. И. Костомарова // По морю и суше. — 1895. — № 14. — С. 1-2.
11. Білоконь С. І. Антін Синявський і його доба // Синявський А. Вибрані праці. — К., 1993. — С. 20.
12. Рец. на: Барвінський О. "Ілюстрована історія України від найдавніших часів після руських і чужих істориків" // Зоря. — 1891. — № 11. — С. 215-217; № 12. — С. 235-236.
13. Оглоблин А. Памяти Антона Степановича Синявського // Руденко В. Професор Антін Синявський — подвижник української географії. — К., 1996. — С. 214.
14. Синявський А. С. "Ілюстрована історія України від найдавніших часів після руських і чужих істориків", написав Олександр Барвінський, член товариства "Просвіта" // Вибрані праці. — К., 1993. — С. 34.

Резюме

Автор статьи рассматривает становление исторических взглядов А. Синявского, анализирует его концепцию исторического развития украинского народа.

Рецензент канд. истор. наук, доцент А. В. Поспелов